

Herri eskubideak eta estrategia politikoak

Xabier Barandiaran

Gipuzkoako Diputatu Nagusiaren Kabineteko arduraduna eta EAJ-PNVko kidea

Espainiako trantsizio politikotik hasi eta gaur arte Euskal Herriaren herri eskubideen aitortza eta erakundetzea lortzeko jarraitu diren estrategia politikoei buruzko hausnarketa egitea da artikulu honen helburua. Euskal aberrigintzan garatu den zatiketa politikoak Espainiako estatuak Hego Euskal Herrian duen eragin maila handitu du. ETAren biolentziak objektiboki euskal nazio askapenerako baldintzak ahuldu egin ditu.

Espainiako estatuak ere, urte hauetan guztietan, uko egin dio nazio aniztasunak ezinbestean eskatzen duen egitura garatzeari, eta jarrera horrek Hego Euskal Herriko erakunde sistemaren erabakimen gaitasuna mugatu du etengabe. Azken 36 urte hauetan estrategia politiko ezberdinen talka nagusitu izan den bitartean, gizarte asko aldatu da eta bereziki asko alendu da politikatik eta herrigintzatik. Egoera horrek guztiak euskal herritarron erabakitzeko eskubidea erakundetzeko estrategia politikoak birpentsatzera eraman beharko gintuzke. Azterketa honek Euskal Autonomia Erkidegoko egitura politikoari egingo dio erreferentzia. Ez ditut aztertu ez Nafarroako eta ez Iparraldeko egoera.

Trantsizio politikoan

Espainiako trantsizio politikoan, euskal abertzaletasunaren baitan, bi jarrera nagusitu ziren; alde batetik, Eusko Alderdi Jeltzalearen abertzaletasun historikoak ordezkaturikoa eta, bestetik, Ezker Abertzaleak ETArekin abangoardiarekin islatu zuena. Espainiako Konstituzioan oin hartzen duten proiektu politikoek Espainiako nazioaren subiranotasun banaezina aldarrikatu eta gauzatzeko bidea egin zuten. Espainiako Alderdi Sozialistak, adibidez, Euskal Herriaren autodeterminazio eskubidea defendatzen zuen 1977an, baina 1978ko Konstituzioaren aurrean bere jarrera aldatu egin zuen. EAJ-PNVk Konstituzio erreferendumean abstentzioa eskatu zuen eta Ezker Abertzaleak, berriz, ezezkoa.

1978ko Espainiako Konstituzioak ez zion euskal auziari konponbide egokia eman. Zer ulertu behar da euskal auziaz? Euskal Herriari beste edozein herriri dagozkion eskubide berdinak aitortzea, subjektu politiko moduan errekonozitua izatea, herritarrek une bakoitzean adierazten duten borondatea erakundetu eta ahalbidetuz. Abertzaletasun historikoak nazio-estatu kontzeptuan oinarritutako autodeterminazioaren teoria modernoa, praktikan, eskubide historikoei buruz eginitako irakurketarekin uztartu du; ikuspegi horrek Europako herri demokratikoak erakundetzeko legitimaturiko logikarekin bat egiten du, baina, aldi berean, autodeterminazioa gauzatzea eta independentzia lortzea etengabeko prozesu negoziatu eta eraitzizailea delako ideiarekin josiz. Foru eskubideen hitzarmen izaeraz baliatuz, Gernikako Estatutuaren eranskina negoziatu zuen abertzaletasun historikoak. Eusko Alderdi Jeltzaleak zuhurtziaz ekin izan dio herri egituraketaren eraikuntzari, ekintza politiko konstituziogile bakarrean oinarritutako apustuetatik urrunduz. Ikuspegi horretatik, eskubide historikoen erabateko gauzatzea Europako gainontzeko herriek bezala estatu independente bat lortzean egongo litzateke; baina, ibilbide horretan, autogobernu maila bat erakundetzen duen sistema prozesu horren pauso bat eta ezinbesteko baldintza

bilakatzen da. Ikuspegi horrek Gernikako Autonomia Estatutua negoziatzera eramane zuen EAJ-PNV, eta oinarrizko erakunde arau horren hitzarmen izaera aitortzera. Espainiako estatuak Gernikako Estatutua onartuko du, baina ez bere hitzarmen izaera, alegia, ez bi legitimitateen arteko adostasun izaera, baizik eta Espainiako herriaren subiranotasunean oinarrituriko lege organiko moduan.

Ezker Abertzaleak Euskal Herriaren autodeterminazio eskubidea sozialismoarekin identifikatu eta langilego klasearen lidergopean burutu beharreko prozesu bezala aurkeztu zuen, nazio askapena eta askapen soziala txanpon beraren bi aurpegi direla argudiatuz. Ezker Abertzalearentzat, Eusko Alderdi Jeltzaleak burgesiaren interesak defendatuko ditu eta klase interes horien defentsara lotzen den egitura politikoari men egingo dio. Ikuspuntu horretatik, Gernikako Estatutua Espainiako estatuaren zapalketa tresna bat baino ez da izango. Euskal Herriko gatazka politikoaren konponbidea, nazio askapena eta askapen soziala, borroka fronte guztiak erabiliz lortuko da; borroka horretan borroka armatuak dihardu abangoardian.

Eusko Alderdi Jeltzaleak eta Ezker Abertzaleak nazioari buruzko kontzeptu ideologiko nahiz herri estrategia kontrajarriak erakutsi zituzten trantsizio garaian. Nire iritziz, benetako ezberdintasunak bi elementu nagusitan zentratu ziren, ordea: alde batetik, une hartan Espainiako konstituzio sistemak erakundetzen zuen

Eusko Alderdi Jeltzaleak eta Ezker Abertzaleak nazioari buruzko kontzeptu ideologiko nahiz herri estrategia kontrajarriak erakutsi zituzten trantsizioan

errealitatea abiapuntu moduan onartzean ala ez, eta, bestetik, ekintza politikoa garatzerakoan jarraitu beharreko estrategian. Eusko Alderdi Jeltzaleak onartu du Euskal Herria hiru egitura politiko ezberdinetan banatua egotea, egitura bakoitzaren eraldaketak bere erritmoa izatea eta herri garapena erakundeetan garaturiko ekintza demokratikoaren bitartez burutzea.

Ezker Abertzaleak, aldiz, ez du onartu egitura politikoaren zatiketa, zazpi herrialdeen banaezintasuna aldarrikatu du eta, udalen salbuespenarekin, erakunde sistema guztiarekiko deslegitimazio aktiboa landu du urte luzeetan; deslegitimazio horretarako bi bide erabili ditu nagusiki: ETaren borroka armatua, eta, erakunde sistemari bere herri politika garrantzitsu batzuetan alternatiba paraleloak eraikiz, alternatiba horiei benetako herri izaera eta legitimitatearen aitortza (euskararen, hezkuntzaren, komunikazioaren alorrean). Egoera horrek izugarritzko kaltea egin dio euskal aberrigintzari, eta, bereziki, Euskal Herriaren nazio askapenaren kontra joan da zuzen-zuzenean; zatiketa horrek euskal herritarren herri energia indargabetzen zuen bitartean, Espainiako estatuak aurrera egin du bere logika gizarteratzeko orduan.

Abertzaletasun historikoak Gernikako Autonomia Estatutuarentzat baietza eskatu zuen. Gernikako Estatutuaren eranskinak jasotzen duen moduan, Estatutua onartzeak ez du esan nahi historikoki herri eta nazio bezala dagozkigun eskubideei uko egitea. Eusko Alderdi Jeltzalearentzat, Gernikako Estatutuak, Euskal Herriko lurralde zati baten gehiengoaren borondateari erantzuten zion neurrian, Espainiako Konstituzioarekiko hitzarmen izaera zuen. Ezker Abertzaleak Espainiako Konstituzioarekiko eta Gernikako Estatutuarekiko haustura planteatu zuen. Estatutua Konstituzioaren menpeko zelako argudiopean (argudio horretan Espainiako alderdi konstituzionalistekin bat eginez), sistemaren kontrako borroka planteatu zuen, borroka armatua legitimatuz eta herri borroka aldarrikatuz ideologia sozialistaren aterkipean. Ezker Abertzaleak urte askotan pentsatu izan du, Espainiako estatuarekiko prozesu dialektiko hori ongi kudeatuz, herri aitortza erakundetzeko negoziazio prozesu bat posible zela; edo urteak aurrera zihoazen neurrian, gutxienez, auzi politikoa bizirik mantentzeko baldintzak eraikiko zirela, nahiz eta horren emaitzak Ezker Abertzaleak berak ez kudeatu. Ezker Abertzaleak, urte hauetan, gogor eraso dio Gernikako Autonomia Estatutuan oin hartzen duen euskal erakunde

sistemari; jarduera horren emaitzak, ordea, bestelakoak izan dira: Espainiako estatua indartuta, Ezker Abertzalearen gizar-te eragiletza ahuldua eta euskal abertzaletasunaren izaera eraldatzailea mugatua bere baitako joera antagonikoak direla eta.

Nire iritziz, Gernikako Autonomia Estatutua erakunde-tzeak onura nabarmenak ekarri dizkio euskal herrigintzari; ikusi besterik ez dago kontzertu ekonomikoak suposatu duena edo herri politika ezberdinetan egon den garapen maila interesgarria. Abertzaletasun historikoak lideratu du neurri handi batean prozesu hori guztia. Azken 36 urte hauetan egin den herri eraikuntza ezin da ordea mugatu erakunde sistemak eskainiriko baldintzetara. Frankismo garaian Euskal Herrian sortu zen berpizkunde sozial, kultural eta ekonomikoari zor zaio neurri handi batean garapen hori, eta, batzuek ez uste izan arren, Gernikako Estatutuan oin hartzen duten erakundeek bat egin dute Euskal Herriko hiru lurralde historikoetako gehiengoaren herri borondatearekin.

Ezker Abertzaleak bi huts historiko egin zituen garai hartan: lehenengoa, euskal erakundeek euskal herritarrengandik jasoriko legitimitatea kontuan hartu gabe, erakunde sistemak nazio eraikuntzarako zuen potentzialitatea baztertzea; eta, bigarrena, nazio eraikuntzarako baldintza egokiagoak bide ez demokratikoen bitartez behartu zitezkeela sinestea. Urte horiek guztiek erakutsi dute euskal erakundeek, muga guztiekin ere, geure nortasun kolektiboaren garapenean eragin ona izan dutela, eta, ETAREN borroka armatuaren jarduerak euskal aberrigintzari benetako kaltea egiteaz gain, Ezker Abertzalearen indar politikoa eragin mugatuan gelditu dela okerreko estrategiaren ondorioz.

Trantsizio politikoan finkatu ziren azken 36 urte hauetan euskal aberrigintzan egon diren logika nagusiak.

Trantsizioaren garapena

Trantsizio politikoaren ondorengo urteetan, aurreko lerroetan aipatu ditugun joera politikoak areagotu ziren. Estatuak

ez du inolako borondaterik erakutsi Gernikako Estatutua betetzeko orduan; ez soilik bere hitzarmen izaera errespetatu edota lege organiko moduan aurreikusitako transferentzia garrantzitsu batzuk bideratzeko orduan, ezta eguneroko kudeaketa politikoan ere. 1987an EAJ-PNVren zatiketak eta EAren sorrerak kalte politiko nabarmena egin zion abertzaletasun historikoari. Urte horietako zenbait joera azpimarratu nahi nituzke:

- Estatuak, Gernikako Estatutuarekiko irakurketa murriztailea egiteaz gain, politikoki bere helburu politikoak lortzeko tresna bezala erabili zuen.
- Herrigintzaren ikuspuntutik, abertzaletasun historikoa erakunde publikoen kudeaketan zentratu zen, herrigintzako beste esparru batzuei gutxiago erreparatuz.
- Ezker Abertzaleak erakundeekiko deslegitimazioan sakondu zuen, herri ekimenaren esparru ugari bere proiektu politikoaren mesederako erabiliz.

80-90eko hamarkadetan, ETAk ez zuen lortu estatuarekin negoziatzerik, eta bere jarduera areagotu zuen euskal gizartearekiko haustura etikoa handiagotuz. 1988an Ajuria-Eneko hitzarmena sinatu zen.

1990eko otsailean Euskal Herriaren autodeterminazio eskubidearen aldeko ebazpena onartu zuen Eusko Legebiltzarrak. 1989ko Aberri Egunean Eusko Alderdi Jeltzaleak eginiko agirian ikus daitekeen moduan, autodeterminazio eskubide hori gauzatzeko unea oraindik ez dela iritsi aitor-tzearekin batera, autodeterminazio horren eguneroko gauzatzearen aldeko apustua egin zuen. Autodeterminazio horren oinarrian Euskal Herriaren subiranotasuna kokatu zen. Eusko Legebiltzarrak onartu zuen ebazpena EAJ-PNV, EA eta EEko legebiltzarkideen 38 botoekin. Herri Batasunako 13 legebiltzarkideek erretiratu egin zuten beraien proposamena eta ez zuten parte hartu bozketan. Espainiako alderdi konstituzionalistek ohiko argudioekin kontra egin zuten. 24 urte beranduago Eusko Legebiltzarrak Euskal Herriaren autodeterminazio eskubidea onartu zuen berriro.

Euskal Herriaren autodeterminazioaren aldeko Eusko Legebiltzarraren adierazpena nazioartean aldaketak gertatzen ari diren momentuan burutu zen: Berlingo Harresiaren erorketaren inguruan eta Europan estatu berriak sortzen ari zirenean. Autodeterminazioaren aldeko aldarria egin arren, helburu politiko hori lortzeko errealitatea urrutiegi ageri zen garai horietan. Gernikako Estatutuaren garapen ezak eta Espainiako estatuak Euskal Herriko herri politikan nahiz iritzi publikoarengan duen eraginak Gernikako Estatutuaren balioaren inguruko eztabaida piztu zuten, baita abertzaletasun historikoaren baitan ere. Bestalde, euskal abertzaleen arteko zatiketa geroz eta sakonagoa zen hiru arrazoirengatik: belaunaldi politiko berriak oso kultura politiko ezberdinetan hezten ari zirelako, bi familien arteko haustura etikoa geroz eta nabariagoa zelako eta, hirugarrenik, bi proiektu politiko ez ezik kasik bi sistema kontrajarri sortu zirelako politika eta gizarte bizitza ulertzeko moduetan.

1988an eta 1989an Aljerreko elkarrizketak burutu ziren. Garai horretan, ETAk estatuarekiko negoziazio politikoak garatzeko ahalegina egin zuen inolako lorpenik gabe. Baina, urte horietan, nire ustez, gauza garrantzitsu bat gertatu zen Hego Euskal Herrian: Ajuria-Eneko hitzarmena. Hitzarmen politiko horrek bereizketa bat ekarri zuen esparru publikora: demokratik/ez demokratik dikotomiaren gizarte irudikapena. ETAren biolentziaren aurrean, abertzaletasun historikoak eta Espainiako alderdi nagusiek bat egin zuten, eta lankidetzaren horrek eragina izan zuen ETAren kontrako herritarren jarrera areagotzeko eta Ezker Abertzalea ahultzeko. Baina beste bi ondorio ere izan zituen: alde batetik, ETARI aurre egiteko ibilbidean burututako haustura etikoak nabarmen bigarren maila batean utzi zuen Euskal Herriaren herri eskubideen auzia; Espainiako estatuak, gainera, ondo maneiatu zuen euskal abertzaletasunaren eta biolentziaren arteko lotura. Ajuria-Eneko hitzarmenak ez zituen bere helburuak lortu: ez ETAREKIN amaitzea, ez normalkuntza politikoan aurrera gitea.

90eko hamarkadaren zatirik handienez abertzaleen arteko antagonismoak eta estatuaren jarrerak areagotu egin ziren. Herri Batasunak 1994an abian jarritako Oldartzen estrategia da horren adibiderik argiena. 1995ean Gregorio Ordoñezen eta 1997an Miguel Angel Blancoren erailketek mugarri garrantzitsu bat erakutsi zuten. Une horretan ez dago inolako baldintzarik herri eskubideen inguruko eztabaida egiteko.

Urte horietan guztietan, ETAREN biolentzia ariketa euskal politikagintzaren erdigunean kokatu zen. Trantsizio politikotik urrunduz gindoazen neurrian ETAREN gizarte babes txikituz joan zen, eta hori izan zen ETAREN ahuleziarik handiena.

90eko hamarkadaren zatirik handienez abertzaleen arteko antagonismoak eta estatuaren jarrerak areagotu egin ziren

Bi arrazoi egon ziren gizarte babes horren galeran: ETAK aurrera eramandako borroka armatuak suposatzen zuen giza eskubideekiko haustura, eta Ezker Abertzalearen soziologian borroka armatuaren estrategiarekiko distantzia bere baliagarritasun maila eskasagatik.

Ezker Abertzaleak azken urteetan jaso dituen eraso antidemokratikoen aurrean (ilegalizazioa, presoen familiartekoen giza eskubideen urraketa, torturak...) gizarte babes handiagoa jaso ez badu, kontraesan etiko nabarmenetan erori delako izan da.

Lizarra-Garazi

Urteak aurrera doazen heinean, geroz eta garbiago ageri dira hiru errealitate:

- ETAREN biolentziak kalte nabarmena egiten zien bizikidetzaren demokratikoari eta euskal nazioagintzaren interesei.
- Ajuria-Eneko hitzarmenak (ikus-puntu teoriko batetik el-karrizketarako atea irekita uzten bazuen ere) praktikan ez zuen konponbiderako eredu egokia eskaintzen.
- Normalkuntza politikoa, herri eskubideak erakundetzeari dagokionean, geldialdi batean sartuta zegoen.

1998an Ardanza lehendakariak 'Ardanza plana' izenez eza-guturiko proposamena luzatu zuen, eta, proposamen horretan, alderdi politiko guztien arteko elkarrizketaz hitz egiten zen. HBk parte hartuko lukeen elkarrizketa prozesu hori abian jarri ahal izateko, ETaren mugarik gabeko su-etena ezinbestekotzat jotzen zen. Baldintza horietan, Ardanza planaren arabera, alderdi politikoek erabakitzen zutena errespetatzea ezinbestekoa zen. Abertzaletasun historikoaren ikuspuntutik, akordio horrek Euskal Herriaren autodeterminazio eskubidea gauzatzeko prozesu bat ekar zezakeen, eta, aldez, Espainiako Konstituzioa defendatzen zuten alderdientzat, muga edo sabaia Konstituzioak ezartzen zuena zen. Betiko arazoa, beraz.

1998ko irailaren 12an Lizarra-Garaziko Akordiora bilduko dira abertzaletasun historikoa, Ezker Abertzalea, sindikatu abertzaleak, Ezker Batua eta gizarte eta politikako hainbat eta hainbat eragile. Akordio horrek ETaren su-etena ekarri zuen, eta sekulako ilusioa horrenbestez, bereziki euskal abertzaletasunaren gizarte eremuan. Hitzarmenaren edukietan zentratuz, Irlandako bake prozesuari jarraituz, biolentziaren ariketarik gabeko agertoki bat lortzea zen abiapuntua, eta ondoren auzi politikoari heltzea konponbide demokratiko bat bilatzeko asmoz.

1998an Juan Jose Ibarretxe lehendakari izendatu zuen Eusko Legebiltzarrak Eusko Alderdi Jeltzalearen, EAren eta EHren babesarekin. Lizarra-Garaziko prozesuan herri borondatea bide demokratikoetatik bideratzeko apustua egin zuten alderdi abertzaleek, baina oraingoan ere printzipio demokratikoekiko sinesmen faltak ito egin zuen prozesua. Alderdi konstituzionalisten gehiengoak hitzarmenetik kanpo geratu zen hasiera-hasieratik, inola ere ezin zutelako onartu Espainiako subiranotasunaren haustura; baina, ETak bere burua prozesuaren berme egin zuenean, hitzarmenaren bahlia bertan behera geratu zen eta su-etena apurtu zuen.

Lizarra-Garaziko Akordioak interes handia duten ebidentzia eta eztabaida batzuk jarri zituen mahai gainean:

- ETAREN biolentzia ariketa, Espainiako estatuarekiko negoziaketa baten ondorioz ez, baizik eta Euskal Herrian konpondu behar zelako ideia garatu zen.
- Nazio eraikuntza agertoki demokratikotik kanpo garatzea ezinezkotzat jotzen zen.
- Estatutuaren garapen ezak tresna hila bilakatzen zuelako ideia gizarteratu zuen (abertzaletasun historiko guztia ez zetorren bat ideia horrekin), egungo esparrua gaindituko zuen egitura politiko berri baten aldeko aldarria eginez.
- Ez zen, ordea, benetan adostasunik lortu herri eskubideen erakundetzeak eskatzen zuen erritmo eta ereduaz. Halere, lehen aldiz Udalbiltza bezalako esperientzia bat abian jarri zen, eta subiranotasunaren aldeko prozesua garatzeko, alderdiek, erakunde publikoek eta gizarte eragileek lankidetzan aritzea ezinbestekoa delako ideia landu zen.
- Baina abertzaletasun historikoak errealitate berri horretara egungo erakunde sistemaren eskaileretatik igotzea planteatzen zuen bitartean, Ezker Abertzaleak errealitate berri horren eraketa (erritmoan eta edukian) azkar aurrera eraman zitekeen zerbait bezala planteatzen zuen. Eta argitu gabe geratu zen horrelako prozesu bat negoziazio bidetik eraman zitekeen edota konfrontazioaren bidetik landu behar zen. Gaur egun euskal abertzaleen artean dagoen eztabaidarik garrantzitsuenetako bat ere hor kokatzen da.

ETA biolentziaren ariketara itzuli zen 2000. urtean, eta abertzaleen arteko lankidetzara erabat apurtuta geratu zen. EHk Eusko Legebiltzarra uztean, Ibarretxeri ezinezkoa gertatu zitzaion gobernatzea eta hauteskundeak deitu zituen. Denbora horretan, ordea, gauza asko gertatzen ari ziren euskal gizartean:

1. Erabat hedatua dago euskal gizartean ETArekiko deslegitimazioa, eta su-etenaren apurketa indar handiz zigortuko du euskal gizarteak.
2. Ordurako, Euskal Herriaren nazio eraikuntza soilik klabe demokratikoetan eraiki daitekeelako ideia zabaldua

dago; ez hori bakarrik, Lizarra-Garaziko Akordioak nazio eraikuntzak ezinbestekoa duen lankidetzeta eta lankidetzeta horren ondoriozko maila bateko erakundetzeta islatu zituen, eta horrek ilusio handia piztu zuen.

3. Lizarra-Garaziko Akordioak ilusio handia piztu zuen abertzaleen artean baina alertan jarri zuen Espainiako estatua. 2001eko maiatzaren 13ko hauteskundearen aurretik, Espainiako gobernuaren baitan politika aldaketa kualitatibo bat gertatu zen. Abertzaletasuna demokraziaren kontrako jarrerarekin identifikatu zen. Maiatzaren 13ko hauteskunde horietan EAJ-EA koalizioak hauteskundeak irabazi zituen, eta bi gauza garbi geratu ziren: Euskal Autonomia Erkidegoko hiritarrek beren etorkizuna erabaki nahi zutela eta edozein adierazpen politikoko bide demokratikoetatik eraman behar zela. Maiatzaren 13ko hauteskundeak porrot handia izan ziren Alderdi Popularrarentzat, Alderdi Sozialistarentzat eta baita Ezker Abertzalearentzat ere.
4. 2001eko hauteskundeetan Ibarretxe lehendakariak gidatutako abertzaletasun historikoak garaipen garrantzitsua eta marka politikoa gainditu zuen herritarren babes zabala lortu zuen. Eraitza hark Eusko Jaurlaritza berriaren norabide politikoa baldintzatu zuen, baina, aldi berean, bi prozesu jarri zituen abian: batetik, Ezker Abertzaleak bere demokratizazioa bideratzeko ezinbesteko premia agerian geratu zen, eta, bestetik, Espainiako estatuak euskal abertzaletasunaren erabateko deslegitimazio estrategian sakondu zuen. Espainiako estatuak hementxe ikusten zuen benetako arriskua: EAJ-PNV, Gernikako Estatutua gaindituz, euskal herritarren erabakitzeke eskubidea erakundetzeko prozesuan sartzean. Ikuspuntu horretatik, ETA eta Ezker Abertzalea ez ziren arrisksuegiak estatuarentzat; sistema konstituzionala zalantzan jartzen ez duen abertzaletasun historikoa ere ez; baina Euskal Herriaren erabakitzeke eskubidea erakundetzeko prozesu demokratiko bat abian jar zezakeen

abertzaletasun historikoa bai: hori arrisku bezala hartu zuen Espainiako estatuak.

5. Denborarekin, EAJ-PNVren baitan eztabaida sortu zuen egoera horrek: batetik, lehenik euskal abertzale eta Espainiako konstituzionalisten arteko euskal akordio baten aldeko apustua aldarrikatzen zutenak eta ondoren akordio hori Espainiako estatuarekin negoziazio eta akordio batera eramatearen aldekoak zirenak; eta, bestetik, Eusko Legebiltzarraren gehiengoarekin Espainiako estatuarekiko negoziazioan akordiorik ezean konfrontazio demokratiakoaren bitartezko apustua egitearen alde egiten zutenak.

Maiatzaren 13ko hauteskundeetan alderdi konstituzionalistek emaitza txarrak lortu arren, José María Aznarrek ordura arteko irakurketa berberarekin jarraitu zuen. Politika horren ekimenik adierazgarriena Batasuna legez kanpo uztea izan zen ezbairik gabe, alderdi politikoen lege berriaren babespean. Ezker Abertzale soziologikoa adierazpidetza politikorik gabe geratu zen. Prozesu horren bitartez, justizia sistema, komunikabideak eta gainerako erakundeak gobernu ariketaren printzipioetara behartu zituzten, ikuspegi demokratikotik zailantza guztiak mahairatuz. Posizio etikoak instrumentalizatu zituzten eta behar izan zuten guztia beren mesedetara jarri. Alde bateko ala besteko biktimen munduak instrumentalizazioa jasan zuen, eta gizarte zibileko mugimendu asko ere gizarte politikoan erabakitako ibilbidearen mugetatik atera ezinik ibili ziren.

2003ko martxoaren 11n Madrilen talde islamiar batek buruturiko atentatu gaitzesgarriak eragin handia izan zuen; bertan 200 lagun inguru hil ziren. Gertakari horrek Espainiako hauteskundeetan eragin zuzena izan zuen. Alderdi Popularrak hauteskundeak galdu zituen. José Luis Rodríguez Zapateroren PSOEk gobernuan aurkitu zuen bere burua aurrez espero ez zuten boto mobilizazioari esker. Egoera horrek eztabaida politikoaren tonu berria ekarri zuen, eta saiakera berri bat ETArekin biolentziarentzat erabateko irtenbide elkarriketatu bat lortzeko.

Ibarretxe lehendakaria eta erabakitzeke eskubidea

Lizarra-Garaziren ondoren, etsipen giroa nagusitu zen euskal herritarrengan eta, bereziki, euskal abertzaleengan. Juan Jose Ibarretxe lehendakariak erdiko ubidearen irudia erabili zuen euskal auzian mugimendua sortzea ezinbestekoa zela adierazteko; irtenbidea demokrazian sakontzean zegoen: oinarri etiko eta demokratikoak aktibatuz. Bi oinarri horietatik kanpo ez zegoen euskal herritarren borondateari erantzuterik. Abertzaletasun historikoak, Ibarretxe lehendakariaren eskutik, herri eskubideak erakundetzeko irakurketa berri bat jarri zuen mahai gainean.

1998ko abuztuaren 20an Kanadako Auzitegi Gorenak, Otawako gobernu federalak Quebeceko independentziaren inguruan eginiko galderari erantzunez, Quebeceko herritarrek gehiengo erabakigarritz independentzia bozkatzuz gero Kanadako gobernu negoziatzaera eta Konstituzioan aldaketak egitera behartuta dagoela adierazi zuen. Quebec ezin du negoziatu gabe bere kabuz independentzia eskuratu, baina Kanadako gobernu behartuta dago gehiengo garbiaren legitimitatea aitortu eta negoziatzaera.

Abertzaletasunak, ideologikoki, herri eta nazioen eskubideak konstituzionalizatzeaz hitz egiten badu, Kanadako Auzitegi Gorenak hiritarren oinarri demokratikoa hartzen du erreferentziatzat; hau da, barruti jakin bateko herritarren gehiengo hartzen da kontuan subjektu politiko berri bat osatzerakoan. Ebazpen hori oso ongi txertatu zen abertzaletasun historikoak Euskal Herriaren zatiketa administratiboaren aurrean hartuko duen jarrera pragmatikoarekin, eta baita prozesu luze batean oinarrituriko herri eskubideen erakundetzearekin ere. Bestalde, XX. mende erditik aurrera, herri borondatea

Abertzaletasun historikoak, Ibarretxe lehendakariaren eskutik, herri eskubideak erakundetzeko irakurketa berri bat jarri zuen mahai gainean

gizabanakoaren elementu subjektiboetan oinarritzen den neurrian, erabakitzeko eskubidearen oinarri demokratikoak elkarrekiko dependentzian saretutako gizarte konplexueta-ko errealitateei erantzun egokia emango die. Maiz euskal abertzaletasunaren helburu politikoak, Espainiako estatutik, izaera etnikoaren bitartez zehazten den aberria babestearekin identifikatu izan dira. Identifikazio horrek ez dio inondik ere errealitateari erantzuten. Baina erabakitzeko eskubidearen teoria demokratikoak erakusten du gizarte aurreratuetan erabakitzeko eskubidea gauzatzeko motibazioak askotarikoak direla eta, sarritan, ez dutela zerikusirik nazio identitatearekin. Ezker Abertzalea hasieran kritiko agertu zen Euskal Autonomia Erkidegoko herritarrak subjektu politiko moduan aitortzearekin, Euskal Herriaren lurraldetasuna apurtuz. Kritiko agertu zen Ibarretxe lehendakariarekin, eta Eusko Alderdi Jeltzalearen hauteskunde lehiarako ekimentzat salatua izan zen.

2003an Gernikako Estatutuaren erreforma proiektua onartu zuen Eusko Jaurlaritzak, eta 2004ko abenduaren 30ean onartu zuen Eusko Legebiltzarrak. 2001eko maiatzaren 13az geroztik, Eusko Jaurlaritzako lehendakariak Gernikako Estatutuaren fasea bukatutzat eman eta egituratze politiko berri baten egitasmoa aurkeztu zuen Euskal Autonomia Erkidegorako. Ibarretxe lehendakariaren estatutu berrirako proposamenak agertoki politiko berria sortu zuen, eta gainontzeko aktore politikoetan mugimenduak eragin zituen. Proposamen horrek hiru oinarri zituen: euskal gizartearen erabakimena, bide demokratikoen onarpena eta abertzaleek eta ez abertzaleek lekua izango luketen Espainiarekin adostutako egitura politikoa. Egitasmo horrek Espainiako nazioaren subiranotasuna defendatzen duten horien ezezko borobila jaso zuen; eta Ezker Abertzaleak bere ezadostasuna erakutsi zuen, auziaren konponbidea Euskal Herriaren erabakimena bere osotasunean hartuz antolatu behar zela adieraziz. Alderdi konstituzionalistek inolako komunikazio biderik ez zuten utzi irekita. Ezker Abertzalea ere ez zegoen prest berak lideratzen ez zuen prozesu bati arnasa emateko.

Lehendakariaren proposamenak mugimendu ugari sortu zituen. Espainiako estatua aurrez aurre jarri zitzaion (gutxitan ezagutu dira Ibarretxeri mediatikoki egin zitzaizkion erasoak bezalakoak) eta Ezker Abertzaleko soziologian mugimenduak sortu zituen. Gaur, 2016an, Ezker Abertzaleak kasik bere osotasunean onartzen du erabakitzeke eskubidea, euskal lurralde ezberdinen erakundetze erritmo ezberdina eta egungo erakundeetatik abiatzea marko berri batera heltzeko. Juan Jose Ibarretxe lehendakariari zor zaio erabat aitortu gabe gelditu den ekarpen hori.

Baina Ibarretxe lehendakariaren proposamenak abertzaletasun historikoari trantsizio politikoaz geroztik izan ez zuen dinamika bat eman zion; autogobernuaren ikuspuntutik, Estatutuaren sabaia gainditzeko ekimen politikoari forma eman zitzaion, eta 'erabakitzeke eskubidearen oinarria' urte batzuetarako geldituko da gure herrian. Gaur, erabakitzeke eskubideaz hitz egiten da, foru nazioaz edo alde bikotasunaz, baina finean herritarren borondatea errespetatzeaz ari gara. Non daude orduan kontzeptu horien arteko ezberdintasunak? Erabakitzeke eskubidearen graduazioan. Euskal abertzaletasunak hemen du etorkizuneko erronka: erabakitzeke eskubidea erakundetzeko orduan ahalik eta erabakitze gaitasun handiena biltzean, erakundetze hori ahalik eta zorrotzen egokitu dakion erabakitzeke eskubidearen oinarriari.

Ibarretxe lehendakariaren proposamenak Ezker Abertzalearen oinarri soziologikoetara ino eraman zuen ETaren deslegitimazioa. Ezker Abertzaleko jende ugari borroka armatuaren zikloa erabat amaituta zegoela irudikatzeaz gain, ikusi zuten subiranotasunaren aldeko dinamika politiko bat soilik bide demokratikoetatik jar zitekeela abian; are gehiago, hori zela etorkizunean herriak onar zezakeen bide bakarra.

Euskadiko estatutu berriaren proposamenak euskal aberrigintzaren hutsune larriak ere mahai gainean jarri zituen. Batetik, abertzaletasun historikoan barne eztabaida ireki zuen: zenbaiten ustetan, Ibarretxeren proposamenak adostasunean oinarrituriko jeltzaleen kultura politikoarekin hautsi zuen,

Gauza bat da herri
batek erabakitzeko
eskubidearen
aldeko bozka egitea
eta beste bat oso
ezberdina eskubide
hori erakundetzeko
konfrontaziorako herri
estrategia bat aurrera
eramateko gai izatea

ordura arte EAJ-PNVk zuen zentraltasun politikoa arriskuan jarritz; ikuspegi hori defendatzen zutenek behin baino gehiagotan kritikatu zuten alderdia Ezker Abertzalearen esparrura

eraman izana. Eztabaida horrekin batera, Ibarretxe lehendakariaren estrategia bideragarri egiteko babes politikoa eta herri ekimena falta zen. 2005eko otsailaren leian eztabaidatu zen Espainiako Diputatuen Kongresuan Gernikako Estatutuaren erreforma eta, aurreikus zitekeen moduan, atzera bota zen. Egoera horren ondorioz lehendakariak hauteskundeak deitu zituen eta 2005eko apirilean egin ziren. Edozein kasutan, gauza bat da herri batek

erabakitzeko eskubidearen aldeko bozka egitea eta beste bat oso ezberdina erabakitzeko eskubidea erakundetzeko konfrontazioko herri estrategia bat aurrera eramateko gaitasuna izatea; gai hori ia batere landu gabe zegoen. Madrilen ezetzak ez zuen aparteko erreakziorik sortu euskal gizartean. Eta, finen (oraindik ere argitzeko dagoen gauza da), ez zegoen garbi Madrilekiko adostasunik ezean erakundetze sistema propio bat zer nolako prozesu politiko, juridiko eta sozialen bitartez eraikitzen den. Eztabaida horrek 2016an erantzun handiegirik gabe jarraitzen du. Euskal Herrian oso ohituak gaude aberrigintzari buruzko adierazpen estetikoetara, baina herri ekimenak, adierazteaz gain, gauzatu egin behar dira.

Bada beste faktore bat benetako eragina izan zuena eta aurreko puntuarekin lotuta dagoena. Urte hauetan guztietan euskal gizartea aldatu egin da: gure inguruko beste herri asko bezala, kontsumoko gizarte indibidualista gara, gizartea askotarikoa da sentitzeko, jokatzeko eta egiteko moduetan, eta gure herri garapenaren ekonomia, politika eta gizarte

eragileak asko eraldatu dira azken urteotan. Trantsizio politikoan buruan geneukan herri ekimenaren izaera erabat eraldatu da, eta sortu den errealitate berria kontuan hartzea ezinbestekoa da baldin eta euskaldunen borondatea errespetatuko duen egitura juridiko-politiko berri bat eraiki nahi bada.

2004an Ezker Abertzaleak Anoetako proposamena luzatu zuen, alde batetik ETArekin eta estatuaren arteko elkarrizketarako mahaia eta bestetik auzi politikoaren konponbiderako alderdi politikoena planteatuz. Lehenengo mahaiak biolentziaren ariketari amaiera ematea izango zukeen helburu, eta bigarrenak auzi politikoaren muinari irtenbide bat ematea. 2006an Loiolako elkarrizketak burutu ziren (ETAk su-eten iraunkorra iragarrita) baino inolako etekinik gabe. Zapaterok ETArekin ireki zuen elkarrizketa bertan behera gelditu zen ETAk Barajasko aireportuan egindako atentatua medio. 2003az gozotik, Ezker Abertzalea legez kanpo egon da 2011ko martxoaren 23ra arte.

Loiolako elkarrizketetan arazo politikoari irtenbidea emateko kontsulta demokratikoaz hitz egin zen, baina negoziaketa prozesuak ez zuen aurrera egin. 2007an Ibarretxe lehendakariak akordio politikoa eskaini zion Zapaterori (Loiolako Akordioan oinarrituta), baina Espainiako gobernuak ez zuen onartu. 2008an Eusko Legebiltzarrak kontsulta legea onartu zuen, eta Espainiako Auzitegi Konstituzionalak Konstituzioaz kanpokoa zela adierazi zuen. 2008ko urriaren 25ean ekitaldi sinboliko bat egin zen ziklo politiko baten amaieran.

2009an Alderdi Sozialista eta Popularraren arteko hitzarmenak Eusko Jaurlaritzaren zuzendaritza politikotik kendu zuen abertzaletasun historikoa (EAJ-PNVk alde nabarmenaz hauteskundeak irabazi arren). Ibarretxe lehendakariak Eusko Legebiltzarra utzi zuen, politikagintzatik erretiroa hartuz.

Urte hauetan guztietan Ezker Abertzalearen egoera bide-erazina bilakatu zen: legez kanpo, ETArekin kontrako jarrera herritarren gehiengo zabalean, presoek eta beren familiar-tekoei egoera eta batik bat aktore politiko bezala eragiteko gaitasun eskasa asko aldatzen ari den gizarte batean; bereziki,

ETari inork gutxi aitortzen dio eragile politiko izaera; bestetik, herritar gehienak ohitu egin dira Ezker Abertzalearen legez kanpoko egoerara; eta, azkenik, ETaren borroka armatua objektiboki Ezker Abertzalea itota edukitzeko lehen mailako aitzakia bilakatzen da Espainiako estatuarentzat.

Ezker abertzalea erraza ez den aldaketa estrategiko bat prestatzen hasi zen: Ezker Abertzaleko militantzian eztabaida irekiz eta ETari beharrezkoak diren nazioarteko aterkiak (bitartekariak nahiz Aieteko konferentzia) jarriz, 2011ko urrian borroka armatua betiko bertan behera uzten zuela iragartzea lortu arte. Ezker Abertzaleak aldebakarreko estrategia jarri zuen martxan. Espainiako estatua ez zegoen beste ezertarako prest. 2011n Bilduk emaitza oso garrantzitsua eskuratu zuen udal eta foru hauteskundeetan eta Amaiurrek Espainiako hauteskunde orokorretan. 2012an Sortu Ezker Abertzalearen marka berria legeztatu zen. Hego Euskal Herrian herritarren gehiengo zabala Ezker Abertzalea legez kanpo uztearen kontra zegoen, eta kontraesan nabarmena ikusten zuen Ezker Abertzaleari politika eginez borroka armatuaren legitimazioa bertan behera uzteko eskatu eta, aldi berean, Ezker Abertzalea legez kanpo edukitzearen artean.

Ezker Abertzaleak eginiko aldaketa estrategikoak berebiziko garrantzia du euskal aberrigintzan. Lehenik eta behin, ETak betiko biolentzia alde batera uzteak posible egin du Ezker Abertzaleak egungo sisteman joka dezan. Era horretako aldaketa estrategikoa, urteetan errotutako kultura politikoaren aldaketa, ez da egun batetik bestera burutzen. Baina, oso epe motzean aldaketa kualitatiboak gertatu dira: soilik bide demokratikoen aldeko apustua, erabakitzeko eskubidearen ideia onarpena, egungo markoaren onarpena, presoen inguruan eginiko hausnarketa...

Etorkizunaz

ETaren amaierarekin mugarri garrantzitsu bat ezarri da euskal gizartean. Oraindik Ezker Abertzaleak denbora behar du

bere ibilbidea erabat osatu eta kultura politikoaren aldaketa sakon bat egiteko. Edozein kasutan, une honetan, herri eskubideen erakundetzeari dagokionean, trantsizio eta krisi une batean aurkitzen gara, nahiz eta etorkizunera begira argirik ere baden. Zalantzarik gabe, euskal abertzale guztiek soilik bide demokratikoen aldeko apustua egiteak lankidetzarako baldintza objektiboak erraztu ditzake erabakitzeke eskubidea erakundetzeko ezinbestekoa den abertzaleen arteko elkarlanean.

Zergatik krisia?

Lehenik eta behin, euskal gizartean izugarritzko aldaketa gertatu da azken urte hauetan. Alde batetik gizartearen gizabanakotzea eta bestaldetik politikarekiko atxikimendu falta garatu dira. Politikaren gizarte baldintzak erabat aldatu dira. Euskal herritarrei erabakitzeke eskubideaz galdetuz gero, gehiengoak erabakitze-

ko eskubidearen alde egingo luke, baina hortik erabakitzeke eskubidea gauzatzeko behar den estrategian herria modu iraunkorrean ekime-
nean barneratzera tarte handia dago. Eta hori landu egin behar da, alderdi bakoitzaren ikuspegiak gain herri ikuspegi landuz. Herri eskubideen erakundetzea gaur ezin liteke burutu alderdi politikoetatik

soilik edota erakunde publikoen sistemaren kudeaketatik; gizarte antolatuaren, herritarren eta sistema politikoaren lankidetzeta integratua behar da. Alor horretan bide luzea dago egiteko oraindik.

Bigarrenik, trantsizio politikoa burutu zuen belaunaldiak eraikitako euskal erakundeen sistemak ukatu ezinezko ekarpena egin dio herri honi, baina une honetan sistema horren maila bateko agortzea ikusten da. Ez da soilik Gernikako Estatutuan oin hartzen duten hainbat eta hainbat erakundek

Une honetan,
herri eskubideen
erakundetzeari
dagokionean, trantsizio
eta krisi une batean
aurkitzen gara, nahiz
eta etorkizunera begira
argirik ere baden

erakusten duten krisia, baizik eta baita hainbat herri erakunde eta ekimenena ere. Belaunaldi aldaketa baten aurrean gaude. Euskal erakunde publikoen sistemak izaera ezberdineko zerbitzuak eskaintzeko gaitasun maila handia du, baina gizartean eta espazio publikoan eragiteko gaitasuna galdu du. Gaur, inoiz baino gutxiago, elkartezko nortasunaren birrekoizteko puntuak ez dira sistema publikoaren monopolio, eta, benetan eragin nahi bada, gobernantza eredu berri baterako bidea egitea ezinbestekoa da; gobernantza eredu hori gizarte antolatuarekin eta herritarrekin lankidetzan eraiki behar da. Eraginaren ikuspuntu horretatik, euskal erakunde sistemaren agortze puntua oso garbi ikusten da EITBren kasuan. Gaur, euskal iritzi publikoarekiko kontrol handiagoa daukate Espainiako estatuak eta komunikazio talde pribatu handiek euskal erakundeek baino. Arrazoiak askotarikoak dira, baina bizi dugun errealitatean bi indar oso kontuan hartzea ezinbestekoa izango da: lehenik, globalizazioak herri eraikuntzarako funtsezkoak diren eragileak sistema publikoarekiko dependentzia eta harreman sistematik kanpo uzten ditu; eta, bigarrenik, estatuak indar handiz gizarteratzen dute beren errealitatea estatu horretako edozein zatiren gainetik.

Hirugarrenik, gaurko euskal abertzaletasunean ez dago garbi herri estrategia nondik nora joan daitekeen. Alderdi abertzaleen jarrera politikoak finkatuta daude, baina ez dago garbi zein den erabakitzeko eskubidearen ibilbide orria eta nola gauzatu litekeen. Ezker Abertzaleak subiranotasunaren aldeko herri estrategiaz hitz egiten du, baina, praktikan, une honetan, eraldaketa prozesu batean murgilduta dago. Eta abertzaletasun historikoan ez dago ezta ere garbi estatus politiko berria erakundetzeko garaian jarraitu beharreko ibilbideaz; izan ere, prozedurak edukietara baldintzaturik ageri dira. Espainiako konstituzionalistekin, gaur-gaurkoz, akordioa posible da (eta beraz prozedura bat adostea posible da) sistema konstituzionalaren barruan eta Espainiaren subiranotasunaren barruan; hortik aurrera egin nahi bada, egungo euskal erakunde sistemak Espainiako erakunde sistemarekin

duen jokabide eredia aldatu egin behar du, eta hori ez da bide erraza. Ez dago ezta ere garbi (eta komeni da honetaz hitz egitea) erabakitzeke eskubidearen erakundetzearen graduazioan eta edukietan abertzaleen arteko adostasuna non egon daitekeen. Trantsizio garaian erreforma/haustura izan zen debatea, baina orain sistema berean burutzen ari da aktore politiko guztien ariketa: zein dira edukiak eta prozedura eraginkorrak? Hori da erantzun beharreko galdera.

Laugarrenik, alderdi politikoak oso lotuta gaude egunekorora eta hauteskunde prozesuetara eta bakoitzak norbere biziraupena ziurtatzera (alderdi politikoekiko atxikimenduak geroz eta aldakorragoak diren garai hauetan), eta egoera horrek arriskuak hartzeko baldintzak gutxitzen ditu eta epe ertain eta luzerako estrategiak erabat mugatzen. Erakunde publikoen kudeaketa bera ere antzeko baldintza aldakor eta koiunturalera mugaturik dago. Bestalde, alderdi politikoak herritarrengandik urruti gaude eta herritarrekiko komunikazioa gehienetan hauteskunde lehiara mugatzen da. Baldintza horietan, gure esparru politikoaren eraldaketa bat aurrera eramatea ez da gauza erraza.

Azkenik, abertzaleen arteko lankidetzari buruz aipamen bat egitea ezinbestekoa da. Lankidetzari hori, lankidetzari zintzoa, ezinbestekoa da, herri eskubideen erakundetzean aurrera egin nahi bada. Urte gehiegi pasa dira lehian, eta lehia horrek sekulako kaltea egin dio gure herriari.

Gure herriaren garapen estrategia berrietan pentsatu beharra dago. Has gaitezen horretan. 🍷